

Főtiszteletű Bíboros Úr, Rektor Úr, Dékán Úr!

Amikor Fülöp Melanchthont megkérdezték, hogy miért nem retteg a haláltól két fő pontba foglalva sorakoztatta a válaszát. Ha mód lesz rá, a disputa során többről is szólok majd. Most, kiindulásképpen, a leghíresebbet idézem: azért ne félj a haláltól, mert "discedes a peccatis et liberaberis ab aerumnis et rabie theologorum" – vagyis: mert eltávoznak tőled a bűnök és megszabadulsz a teológusok szerencsétlenkedésétől és őrjöngésétől.

Azért idézem ezt, mert ma disputára gyűltünk egybe, és remélem, hogy amennyiben Melanchthon itt ülne közöttünk, beszélgetésünk végén nem érezné legalábbis etekintetben igazoltnak, hogy miért is olyan jó dolog kimenni ebből az árnyékvilágból.

De komolyra fordítva a szót, a középkori végi reformáció egyik lehetséges megközelítése és megértése az, ha felidézzük, hogy a 16. század disputáló korszak volt. Természetesen, a disputa egyáltalán nem újszerű jelensége vagy innovációja volt annak az időnek, hiszen a középkori egyetemek kellő keretet és szabadságot biztosítottak azoknak a vitáknak, amelyek a középkori folyamatosan hozzásegítették keresztyénséget ahhoz, hogy átfogó, rendszerezett, mind metafizikai, mind erkölcsi szempontból megalapozott és racionális érvekkel végigvezetett világkép jusson érvényre a középkori Európában. Ha valamiről, akkor talán éppen a középkor alkonyáról mondható el az, amivel Emile Durkheim, francia szociológus jellemzi a vallást: eszerint a vallás az emberi közösség, a társadalom koherenciáját szolgálja. Mindazáltal, a 16. században a disputa, amely egyszerre volt intellektuális csata és elkötelezett igazság-keresés, kikerült az egyetemek falai közül és megjelent a magistratusok, országgyűlések, politikai közösségek világában. És azok a dialógus szabályok vagy disputa-keretek, amelyek korábban a maguk medrében tartották a vitákat, számos új elemmel egészültek ki. Jószerivel ezek megértésével és feltárásával foglalatoskodik azóta is megannyi történész: ilyen például a gazdaság szerkezetének átalakulása, tudományos világkép változása, az ismert világ robbanás-szerű kitágulása, vagy a szeretet elvének átalakítása toleranciává, vagy az emberi közösségek konfliktusainak kioldása a végtelen szabadság eszméjébe, stb.

Mi, a 21. században hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a 16. század az egymásnak ellentmondó és feloldhatatlan kinyilatkoztatások korszaka volt, amikor erős és akaratos individuumok, akár az egyház közösségének megbontása árán is igyekeztek érvényre juttatni meggyőződésüket. De több száz év távolából, számos szomorú történelmi emlékekkel és a kölcsönös megengesztelődés készségével, talán már higgadtabban nyithatnánk újra az akkor

lefolytatott (vagy le nem folytatott, legalábbis befejezetlenül maradt) vitákat, például a kinyilatkoztatás forrásáról, a hit és cselekedetek viszonyáról, a szentségekről, a szeretet (caritas) erejéről, Krisztus közbenjárásáról, vagy éppen magról az egyház természetéről. Az a teológiai munka, amely ma az ökumenikus mozgalom keretén belül folyik, még ha olykor kétséges vagy bizonytalan eredményekkel is, jó reménységet ad arra, hogy újra és újra végig lehet tárgyalni a reformáció korának nagy kérdéseit is, anélkül, hogy tovább mélyülne az egyházak közötti szakadék. Ehhez azonban számos körülményt is figyelembe kell venni, ezek közül csak néhányat hozok ide.

Melanchthon az imént idézett feljegyzésében rögzítette, hogy nemcsak azért nem fél a haláltól, mert végre megszabadul a teológusok őrzöngésétől, hanem mert az üdvösségben, Isten színről-színre látásában meg fogja érteni, hogy miképpen kapcsolódik össze üdvözítő Krisztusunk két természete ("a dextris: venies in lucem, videbis Deum, intueberis filium Dei, disces illa mira arcana, quae in hac vita intelligere non potuisti, cur sic simus conditi, qualis sit copulatio duarum naturarum in Christi" – vagyis világosságra mégy, meglátod Istent, megszemléled Isten Fiát, megismered ama csodálatos titkot, melyet ebben az életben nem érthetsz meg, hogy miért így vagyunk teremtve, s milyen a két természet egyesülése Krisztusban.)

Ez azt jelenti most (vagy hadd alkalmazzam így): a reformáció korában azért lehetett egyáltalán disputálni (még ha olykor rossz szenvedéllyel és felelőtlen indulatokkal), mert a 16. századi európai keresztyénség mindenestől közös alapokon állt. Ez leginkább abban mutatkozott meg, hogy egységes világképe, isteni üdvözítésre tekintő teológiája, a kalkedóni dogmához igazodó krisztológiája és az antik és keresztyén erény-tanra épített antropológiája volt a vitakozó feleknek. Meggyőződésem, hogy ha el is halványodtak és a mögöttünk levő 500 esztendő szellemi világában peremre is szorultak ezek a meghatározottságok, ma is ezek jellemzik egyként a keresztyén közösségeket. Ezt pedig azért tartom fontosnak megemlíteni, mert különösen a 20. sz. kezdete óta a változó nyugati civilizáció újabb és újabb platformokat kínál a keresztyénség belső dialógusa számára is. Mindazáltal, még ha a kortársi filozófia fő áramai, a jelenlegi politikai világ-alakítás, a gazdasági élet általános törekvései, vagy a világunkra reflektáló művészeti belátások egészen mást is sugallnak, és folyton más területeken kínálnak az egyház számára intenzív részvételt e világ valóságában, a keresztyénség a fő üzenete az, amelynek csodálatos titkát Melanchthon az eljövendő üdvösségben remélte megérteni, nevezetesen abban, hogy az Ige testté lett, közöttünk lakozott, és mi láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya Egyszülöttjének dicsőségét, aki teljes volt igazsággal és kegyelemmel - ahogy János evangélista mondja. A keresztyénség minden idők

helyes meghatározása szerint Krisztusból veszi a nevét, krisztianoszok vagyunk, akiknek egyetlen identitás-tényezője maga Jézus Krisztus, mert őreá alapozódik hitük, és ezen a hiten tájékozódva törekszünk életünket az isteni kegyelem alakító erőihez igazítani. Egyszóval, nem a reformátorok kizárólagos princípiuma, particula exclusiva-ja a solus Christus, hanem az egész keresztyénségé.

Tudjuk jól, hogy a 17. sz. közepe óta, amikor a Westfaliai Béke lezárta a Harmincéves Háborút, azt a háborút, amelyről nehéz eldönteni, hogy vallásháború volt-e, vagy a különböző felekezetekre és vallási meggyőződésekre ürügyül hivatkozó területi átrendezése Európának, egyszóval a Westfaliai Béke után több száz évig inkubált helyzetbe kerültek Európa keresztyénei. Hitvallási értelemben ki-ki a maga felekezete kapszulájába került, és anélkül, hogy kinek-kinek párbeszédet kellett volna folytatnia, a kálvinistának a lutheránussal vagy a római katolikussal, vagy az anglikánnal és megfordítva, elmondhatta a maga meggyőződését úgy, hogy a másik meggyőződésén csak a cáfolat művészetét gyakorlatoztatta. Tudjuk, ennek volt olyan vetülete is, amit Illyés Gyula írt meg a Reformáció emlékműve előtt c. versében. Történetesen, a plébános és a prédikátor vasárnap a maga templomában elmennydörögte a szemben levő templomban ülő eretnekek illetve pópista elnyomók fölötti jeremiádját, majd a templomból kijöve átmutattak egymásnak ujjukkal jelezve, hogy kinél és hánykor lesz délután a kártya-parti. Ezt az ökumenét kívánjuk a legkevésbé.

A 20. század missziói törekvései változtatták meg alapvetően a keresztyén felekezetek önmagukról és más felekezetekről alkotott és több száz évig nagy biztonsággal képviselt képét. Az evangélium-hirdetés nagy ügyében elkerülhetetlen botránynak mutatkozott, hogy a misszióba érkező, a Krisztus üzenetét hozó misszionáriusok nem tudták és nem is tudhatták az őket küldő és felhatalmazó felekezetek sajátos vallási, vallás-szociológiai és egyházpolitikai hátterét elhagyni az üzenetből. Ha megnézzük a 20. sz. elejének egyházszerveződéseit az ún. harmadik világban, akkor azt kell látnunk, hogy az ún. nyugati keresztyénség önmaga vallásfelekezeti megoszlását is exportálta, mi több, ebbe a megosztottságba foglalta bele az evangélium mindent meghaladó nagy ügyét.

Mindazáltal, a 21. sz. elején azt kell mondanunk, hogy még a terhes körülmények sem akadályozták meg Isten Szentlelkét, hogy az üdvözítő Krisztus üzenetét befogadják sokan, sok helyen, mindenféle elő-iskola és közvetlen preparatio evangelica nélkül. Sőt! A nyugati civilizáció szellemi és vallási kiüresedésének korában, itt és most Európában és Magyarországon is éppen ezeknek az új keresztyén közösségeknek az ereje, lelki élete, a szabadsága és Krisztus követésre való készsége tanít minket, nyugati keresztyéneket. Azt is el kell mondanunk, hogy a világnak ezen a részein komoly és megrendítő keresztyén-

üldözésekkel is találkozunk. A Krisztus nevéért elszenvedett mártírium pedig arra int minket, akik itt viszonylagos békében élünk, hogy egymás közötti, évszázadok óta lezáratlan vitáinkat azzal az alázattal folytassuk vagy zárjuk le, hogy bár egyáltalán nem mondhatjuk, hogy voltaképpen már a 16. században is lényegtelenek voltak, hanem inkább más módon és más lelkülettel is bemutatathatók és megtárgyalhatók.

Végül Melanchthon e válaszában azt is mondja: színről-színre fogod látni Istent. A keresztyén közösség gyakorlásának legelemibb, ám sokszor csak mélyen rejlő vonatkozása Krisztus népének eszkatológikus szemlélete. Ma, hogy csak a mi időnkéről beszéljünk, egy olyan világban élünk, amikor az erkölcsi belátások privatizálódtak, az élet nagy teleológikus kérdései helyébe instant és gyorsan cserélgethető napi célok léptek, amikor az érzékek gyarmatosításának idejét éljük, ma, amikor az erények a vélekedések darálójába kerültek, és az igazság egyéni joggá züllik, könnyű lenne apokaliptikusnak lenni. A keresztyénség azonban csak a múlandókhöz viszonyítva apokaliptikus, az örökkévalóhoz viszonyítva eszkatológikus. És a végső remény, ti. a halottak feltámadása és Isten országa teljessége olyan valóság, amely teljes mértékben egységbe vonja a keresztyénséget. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy e földi zárandok-létünk külső formái, az egyház szervezeti megjelenései, az egyház életének sajátos szabályai, a hagyományok és azok egymáshoz való viszonya, az igazság forrásának megjelölése, továbbá az emberi lelkiismeret szabadságának és kötöttségének súlyos kérdései, vagy a keresztyénség társadalom-formáló ereje vagy éppen arra képtelensége ne lennének roppant súlyú kérdések. Nagyon is azok. Mindazáltal, ha egységünket keressük, akkor azt Jézus Krisztus végső beteljesülésére vonatkozó ígéretei felől kell néznünk.

S végül egy utolsó megjegyzés. Utaltam a 16. században meglévő alapokra, és a reformáció korabeli viták külső kereteire és tartalmára. Utaltam a misszió mindent meghatározó kérdésére, és a keresztyénség reménységére. Mindezekkel együtt engedjék meg, hogy hangot adjak azon meggyőződésnek, hogy a reformációt, most kezdetének 500. évfordulóján nem akkor szemléljük helyesen, ha egy jubileumi esztendő keretében gyorsan elrendezzük a fájdalmas különbségek és tartós különállások ügyét. Még akkor sem jutunk közelebb egymáshoz, ha udvarias és egyébként őszinte meghagyásokat teszünk a 16. sz. nagy viharai kapcsán, és ki-ki elismeri, hogy annak idején Wittenberg és Zürich, Genf és Róma, Esztergom és Debrecen milyen felelősséggel tartozik a dolgok mai állapotáért. Inkább azt kell meglátnunk – ahogy azt a Szentszék Hittani Kongregációjának Dominus Jesus nyilatkozata érzékelteti – hogy éppen úgy, ahogy a 16. században, ma is a keresztyénségben bárhol történik bármi, az minden keresztyént érint. A közbeeső korokban, különösen a Westfaliai

Béke után, mint jeleztem, ki-ki elkülönülhetett, és próbálhatta megélni önmagában és mások nélkül a teljes keresztyén létet a maga teljesnek gondolt egyházában. Ez sokszor ma is megzavar bennünket, de, szerény látásom szerint, egyre világosabb az, hogy ami Nigériában vagy Észak-Koreában, vagy Latin-Amerikában vagy Norvégiában, vagy éppen itt, Magyarországon történik, az minden keresztyénnel történik. És ha Isten kegyelmes hozzánk, akkor ez a mindenkit-érintő-minden nem örült vitatkozások tárgya lesz, hanem a testvéri könyörgése, az alázatos igazság-keresése, és a Krisztust hirdető reménységé. Köszönöm, hogy meghallgattak.

Bogárdi Szabó István

Elhangzott Budapesten, 2017. 10. 17-én.